

Людмила Коваль, д. е. н., доцент, ректор
Хмельницького кооперативного
торговельно-економічного інституту
Вікторія Церклевич, к. пед. н., доцент,
проректор з науково-педагогічної та
виховної роботи ХКТЕІ

УДК 334.7:37

**ІНТЕГРАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ І КООПЕРАТИВНОЇ ОСВІТИ:
ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ ХХІ СТ.**

**INTEGRAL PRINCIPLES OF CONSUMER COOPERATIVES AND
COOPERATIVE EDUCATION FUNCTIONING: ANSWERS TO THE
CHALLENGES OF THE XX ST CENTURY**

Анотація

Мета. Статтю присвячено обґрунтуванню інтегральних засад функціонування та розвитку споживчої кооперації та кооперативної освіти у контексті викликів ХХІ століття.

Методика дослідження включає ідеї синергетики про складність освітніх систем, концепції єдності та взаємозумовленості освітніх явищ і процесів, теорію наукового пізнання, провідні ідеї методологічних підходів до підготовки фахівців у ХХІ столітті (діяльнісний, компетентісний, системний).

Результати. Лаконічно визначено зміст глобальних викликів, що постають перед традиційною парадигмою вищої освіти. Обґрунтовано раціональні підстави зародження та реалізації ідеї кооперативної освіти як функціональної складової споживчої кооперації (освітня система у системі економічній). Простежено зміни у кооперативній освіті упродовж ХХ століття. представлено модерні інтерпретації змісту дефініцій «кооперативна освіта», «кооперативне навчання» у ХХІ столітті. Схарактеризовано механізм інтеграції ланок «наука – освіта – виробництво» за посередництва навчальної платформи як інноваційного освітнього інструмента (досвід освітньої діяльності Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту).

Наукова новизна. Уперше здійснене комплексне трактування сучасного змісту дефініцій «кооперативна освіта», «кооперативне навчання»; представлено механізм інтеграції ланок «кафедра – навчальна платформа (віртуальне навчальне підприємство ПАТ «Шанс») – базове підприємство» у структурі ЗВО підприємницького типу; обґрунтовано віртуальне навчальне підприємство як навчальну платформу, діяльність якої побудована на змодельованих наскрізних ситуаціях, що виникають у фаховій діяльності і реалізуються у формі навчально-дидактичної гри.

Практична значимість Обґрунтовано доцільність і окреслено змістові лінії досвіду упровадження інноваційного освітнього інструмента – віртуального підприємства як навчальної платформи освітнього процесу.

Ключові слова: споживча кооперація, кооперативна освіта, кооперативне навчання, ЗВО, навчальна платформа, віртуальне навчальне підприємство.

Annotation

Aim. The article is devoted to the substantiation of the integral principles of consumer cooperation and cooperative education functioning and development in the context of the 21st century challenges.

The research methodology includes synergetic ideas about nonlinearity, the complexity of educational systems, the concept of unity and interconnectedness of educational phenomena and processes, the theory of scientific knowledge, the leading ideas of methodological approaches to training specialists in the XXI century (activity, competence, systemic).

Results. The content of the global challenges the traditional paradigm of higher education is facing is succinctly defined. The rational grounds for the emergence and implementation of the idea of cooperative education as a functional component of consumer cooperation (educational system in the economic system) are substantiated. Changes in cooperative education during the twentieth century were traced. Modernistic interpretations of the definition content “cooperative education”, “cooperative learning” are presented. The mechanism of integration of the “science-education-production” links through the educational platform as an innovative educational tool (educational activity experience of Khmelnytskyi cooperative trade and economic institute) is described.

Scientific novelty. For the first time, a comprehensive interpretation of current definition of the terms “cooperative education”, “cooperative learning” is carried out; the mechanism of integration of “science-education-production” units in the HEI on the basis of the innovative educational tool – the training platform was proposed; the organizational structure of the virtual enterprise PJSC “Chance” (the training platform of KCTEI) is presented.

Practical significance. The efficiency is substantiated and the content lines of experience in implementing the innovative educational tool – the virtual enterprise of PJSC “Chance” KCTEI in the educational practice of the HEI are outlined.

Key words: consumer cooperatives, cooperative education, cooperative training, HEI, training platform, virtual educational enterprise.

Постановка наукової проблеми та її значення. У ХХІ столітті найпотужнішою рушійною силою економічного розвитку і нарощування конкурентоспроможності країн на міжнародних ринках є сфера виробництва знань та ефективність їх використання. Успішність вибору та реалізації інноваційної стратегії держав у значній мірі визначається роллю вищої освіти у побудові наукоємних економічних систем, оновленням технологій роботи з інформаційними потоками та ефективністю у формуванні компетенцій персоналу.

Новітня доба – це новітні виклики і для кооперативної освіти. Вони зумовлені загальносвітовою кризою традиційної системи вищої освіти (у т.ч. – кооперативної) та ринковими трансформаціями вітчизняної споживчої кооперації, яка є соціально орієнтованою, втім – абсолютно ринковою структурою з усіма притаманними їй ознаками. Задля досягнення місії вищої

школи на глобальному рівні, необхідне ретельне вивчення та усвідомлене сприйняття унікального досвіду освітньої системи споживчої кооперації України, історичного шляху її фундації та становлення, орієнтованості на вирішення економічних, соціальних, освітніх цілей. Вживаючи словосполучення «унікальний досвід» («унікальний» – неповторний, неперевершений, винятковий – тлумачення терміну офіційним сайтом української мови), маємо на увазі доведену життєздатність кооперативної освіти, освітні послуги якої мають попит в умовах реального ринкового середовища, за відсутності будь-якого державного фінансування, субсидіювання тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Висвітленню місії, ролі вищої освіти у ХХІ ст. присвячені фундаментальні праці теоретиків постіндустріального суспільства Д. Белла, П. Друкера, В. Іноземцева, М. Кастельє, М. Портера, Е. Тоффлера ін. Окремі аспекти досліджуваної проблеми представлені в роботах фундаторів теорії людського капіталу (Т. Шульца, Г. Беккера, М. Блауга), у працях українських вчених з питань побудови інноваційної моделі розвитку С. Вовканича, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Долішнього, С. Злупка, О. Лапко, А. Чухно, В. Семиноженка, Б. Маліцького та ін.). Визначення ролі вищої освіти як елемента і важливого інструмента ринкової економіки було здійснене у роботах К. Корсака, І. Кравченко, Д. Богині, В. Куценко, Е. Лібанової. Питанням розвитку вищої кооперативної освіти присвячена низка праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед них вирізняються фундаментальні праці «Кооперативна освіта в Україні» М. Алімана, С. Купрія, Ф. Ленченко, В. Щербатюка; «Споживча кооперація України: від зародження до сьогодення» (за заг. ред. проф. С. Гелея).

Вказані аргументи на користь актуальності проблеми зумовлюють наступні завдання статті:

- лаконічно визначити зміст глобальних викликів, що постають перед традиційною парадигмою вищої освіти;

- обґрунтувати раціональні підстави зародження та реалізації ідеї кооперативної освіти як функціональної складової споживчої кооперації (освітня система у системі економічній), простежити зміни у кооперативній освіті упродовж ХХ століття;
- представити модерні інтерпретації змісту дефініції «кооперативна освіта», «кооперативне навчання»;
- схарактеризувати механізм інтеграції ланок «наука-освіта-виробництво» за посередництва інноваційного освітнього інструменту (досвід освітньої діяльності Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту).

Виклад основного матеріалу дослідження. З часів фундації завданнями вищої освіти (університетів, академій, колегіумів, інститутів тощо) було акумулювання наукових здобутків, формування визначеного типу світогляду, елітарних цінностей у системі суб'єкт-суб'єктних стосунків між професурою та студентством із орієнтацією на їх практичне використання в економічній, політичній, гуманітарній сферах діяльності. Перші університети, у освітні програми яких входили філософія, богослов'я, астрономія, медицина, хімія, математика, були зорієнтовані на надання як фундаментальних, так і прикладних знань. Саме університетам людство завдячує процесу формування світської інтелігенції – основи середнього класу – який, у свою чергу, виступає соціально-економічною, політичною основою сучасного суспільства.

Відомо, що перший університет було створено у 1088 році. За майже тисячу років потому цивілізаційне обличчя світу змінилось, відповідно, змінилось і обличчя тієї інституції, яку ми сьогодні називаємо інститутом вищої освіти. Основними, на нашу думку, стали глибокі зміни:

1) вища освіта перестала бути привілеєм обраних — еліти, аристократів, найбільш інтелектуально обдарованих особистостей – у ХХІ ст. відбувається масовізація вищої освіти. П. Друкер стверджує, що відбувається рух від суспільства, в якому кар'єра і рід занять у більшості випадків

визначалася при народженні, до суспільства, в якому свобода вибору буде сприйматись як належне» [7, 256]. Таким чином, на місце обмеженого вибору приходиться його надлишок.

2) Вища освіта як факт вже не є гарантом успішного працевлаштування, певного економічного та навіть соціального статусу, це лише формальне (а нерідко – далеко не головне) право на усе окреслене претендувати.

3) Незважаючи на прикладний характер сучасної вищої освіти — її отримують, аби працювати у певній галузі, однак вона переживає кризу. В усі часи вища освіта дещо відставала від темпів розвитку суспільства, економіки, науки, практики. У наш час розвиток економіки є надшвидким — тому і вища освіта відстає суттєвіше. «Нездоланне відчуття кризи, яке більшою чи меншою мірою поширилося серед філософів, теоретиків і практиків освіти, — це нинішнє втілення «життя на роздоріжжі», породжує гарячковий пошук нового самовизначення, а в ідеальному випадку і нової ідентичності, — мало пов'язане з виною, помилками, недоглядом професійних педагогів, так само як і з промахами теорії освіти, воно впливає із всезагального розпаду особистості, її нерегульованості й приватизації процесу її формування, заперечення авторитетів, поліфонії цінностей, що проголошуються» [1, 160]. Криза у системі вищої освіти є складовою світової кризи, що включає також: старіння інститутів, ідеологій, цінностей, стилів життя, екологічної, демографічної і, звісно, фінансової та економічної криз [9, 282].

4) Щоб бути ефективною, сучасна вища освіта має остаточно відмовитись від формули «знання, уміння і навички» і перейти до формування особистісно і фахово компетентної особистості, що усвідомлює необхідність прогресивних змін, саморозвитку, самовдосконалення упродовж життя і змін, за потреби, сфери і пріоритету фахової діяльності.

5) Ці тези посилює зростаюча роль інформації, що вже сьогодні виступає в якості провідного фактора суспільних перетворень. «Зростання

інформаційного потенціалу створить сильну психологічну залежність людини від потоку даних. Окремі соціологи назвали XXI століття століттям розсіяного натовпу: суб'єкт перебуває біля екрану (телевізора, комп'ютера, мобільного телефону), унаслідок чого загострюється конфлікт внутрішнього світу віртуалізованої людини із тим зовнішнім світом, з яким у неї відбувається віртуальне спілкування та який є недоступним для неї у соціальному сенсі. Наразі відбувається революція в структурі розподілу часу, яка докорінно змінить зміст трудових процесів, відносини зайнятості, функціонування ринків праці, але насамперед — способи отримання людиною знання та інформації в межах освітніх процесів. Індивіду потрібно буде робити вибір із великих і масивних потоків даних. Це «підвищить вимоги до планування, а також до рівня індивідуальної освіченості людей» [10, 23].

б) Врахуємо також ментальні освітні особливості, притаманні більшості країн пострадянського простору:

— надзвичайно низький рівень співпраці закладів вищої освіти (далі – ЗВО) та потенційних роботодавців; багатьох прогалин у підготовці вдалося б уникнути, якщо б роботодавці усвідомили вагомість фактору оптимального підбору персоналу із числа найбільш вмотивованої, інтелектуальної, креативної молоді —старшокурсників та випускників ЗВО, масово упроваджували стратегію «допідготовки» молодого фахівця конкретно «під» власне підприємство, установу, організацію;

— затеоретизованість навчального процесу, у результаті чого навіть найкращий випускник «багато знає, та мало вміє»;

— неадекватність очікувань сьогоденішнього студента, його близького оточення щодо працевлаштування, адже нереалістичність мислення, низька мотивація до фахового вдосконалення призводять до того, що для значної частини сучасних випускників диплом про вищу освіту стає «пам'ятником втраченому часу та грошам».

Саме тому вища освіта як значимий, а можливо, і центральний елемент ринкової економіки перебуває на порозі наймасштабніших за усю історію цивілізації трансформацій.

Здійснюючи перехід від загального до конкретного, зупинимось на раціональних причинах та історичних передумовах формування системи вітчизняної кооперативної освіти. Більше ніж сто років тому видатний економіст Джон Стюарт Мілль у виступі на конгресі британських кооператорів зауважив: «Освіта є бажаною для усього людства; це – життєва необхідність для кооператорів» [4]. Видатний ідеолог кооперативного руху минулого століття М. Туган-Барановський першим поставив питання про виховну роль споживчої кооперації, що могла бути здійснена лише через систему кооперативної освіти. Дослідник історії кооперації Поділля Б. Кузіна наводить дані про масове видання, починаючи з 1905 року, брошур, довідників, іншої літератури, де в доступній формі висвітлювались ідеї взаємодопомоги, переваг підприємництва на кооперативних засадах, надавались практичні поради щодо організації спілкової справи. У квітні 1910 року, на виконання рішень I та II з'їздів кооператорів Поділля про навчання службовців для споживчих товариств, губернським земством було організовано курси, на яких лекторами стали такі відомі організатори кооперації як Й. Волошиновський, С. Лехнович, О. Довнарівч, М. Цихоцький, П. Сиверинчук. Слід відмітити теоретичну глибину та масштабність навчальної програми, що містила наступні розділи: загальний нарис стану кооперації у Західній Європі та Подільській губернії, об'єднання кооперативів, з'їзди, союзи, гуртки; організація і особливості діяльності споживчої кооперації, утворення і діяльність артільної кооперації, підтримка земством, Державним банком, управління у справах дрібного кредиту роботи кредитної кооперації [14, 121-122]. Таким чином, історія кооперативного руху в Україні синхронна у часі з системною освітньою діяльністю кооператорів.

У 20-х рр. ХХ століття відбувається справжній «освітній вибух» щодо створення технікумів – радянська країна відчувала гостру потребу в кваліфікованих кадрах, у першу чергу – з технічною освітою. Аналогічна ситуація склалась у системі споживчої кооперації, яка займала домінуючу позицію у торгівлі, заготівлях, переробці сировини, сервісній сфері. Саме тому більшість вітчизняних кооперативних ЗВО мають в якості відправної точки своєї історії цей період. НЕП 1922-1928 рр. посилила позиції кооперації і сприяла значному збільшенню кількості освітніх кооперативних установ: у 1932-1933 рр. діяло сім кооперативних інститутів (у Києві та Луганську по два, Дніпропетровську, Харкові, Одесі – по одному), 33 кооперативних технікуми (у тому числі – у нинішній Хмельницькій області) і 89 кооперативних шкіл. Така освітня мережа є вражаючою як за кількістю, так і за територіальним охопленням і формує у дослідників уявлення щодо масштабів потреби у підготовлених кадрах [25; 26].

У 1932 році відбулось чергове коригування політичного курсу на утвердження пріоритетної форми державної торгівлі. Споживчу кооперацію звинуватили у тому, що вона «не зуміла вчасно перебудувати свою роботу до умов соціалістичного будівництва». Показово – у 1931 р. держсектор у торгівлі займав лише 15,5%, у 1933 – 34,6%, у першому півріччі 1934 р. – зрівнявся з показниками споживчої кооперації і вже не поступався першістю. Наступ авторитарного комуністичного режиму тривав – доля роздрібного товарообороту споживчої кооперації скоротилась у 1935 році з 69,9% до 19,3%. Характеризуючи позиції споживчої кооперації окресленого періоду відзначимо, що починаючи з 1935 року, головним спектром дії галузі було визначено торговельне обслуговування здебільшого сільського населення. Таким чином, 1930-1940 рр. стали найскладнішим часом для кооперативних ЗВО. Однак, кооперативні лідери добре усвідомлювали значення кадрів для результативної діяльності споживчої кооперації, тому, лише здолавши лихоліття II Світової війни, розпочинається масштабна розбудова кооперативної освітньої мережі.

Завершення радянської доби ознаменувало і завершення соціалістичного експерименту в економіці. Відтак, перед споживчою кооперацією України постають аналогічні для усіх суб'єктів ринкової економіки завдання і виклики. Змінюється і парадигма вищої кооперативної освіти – коледжі, інститути, університети перестають бути виключно корпоративними освітніми установами, що забезпечують кадрами споживчу кооперацію. Відтепер індикатор їхньої успішності – якісні освітні послуги, попит на які – головний аргумент їх суспільного визнання, основне джерело функціонування і розвитку. Таким чином, коло споживачів освітніх послуг розширюється – кооперативні ЗВО готують кваліфікованих фахівців не лише для споживчої кооперації, але й загалом – для галузей економіки України, виконуючи місію формування найціннішого – людського капіталу.

Зацитуємо дисертацію О. Вітохіної «Порівняльно-педагогічний аналіз професійної кооперативної освіти в Росії та Великобританії» (2004 р.), яка цілком прийнятна і для української вищої кооперативної освіти: «Аналіз і оцінка системи професійної кооперативної освіти демонструє, що вона є складною поліфункціональною системою господарства країни. Кооперативна освіта виявилась одним з небагатьох соціальних інститутів, що продемонстрував не лише стійкість до руйнівних впливів, але й прагнення до розвитку зі значимих напрямів» [3].

Класичним історичним прикладом установи кооперативної освіти може слугувати школа міста Нім у Франції. Створена у 1886 році як гурток робітників, згодом, під керівництвом видатного економіста Шарля Жіда стала провідним освітнім центром кооперативного руху. Аналогічні завдання виконували заклади середньої спеціальної кооперативної освіти австро-угорської Словенії (1901), навчальна група з основ кооперації у Галлі в Німеччині (1911), Соціальний аргентинський музей, кооперативна школа у коледжі Св. Фоми Аквінського у Квебеку (1916). У Рейк'явіку, Ісландія, перший кооперативний коледж було засновано у 1918 році, кооперативний коледж та Фонд Горація Планкетта для досліджень у сфері

кооперації Великобританії розпочав роботу в 1919 році; з 1920 діє школа для німецьких споживчих кооперативів і перші шведські науково-дослідницькі групи. Серед інших значимих освітніх кооперативних закладів — Американський інститут кооперації (1925), Спеціальна кооперативна школа у Франції (1926), Промислова кооперативна школа в Японії, передовий кооперативний коледж у Швеції (1927), кооперативний коледж у Данії (1932), Інститут з дослідження сутності кооперації у Франкфурті (1937), Кооперативний інститут Перу (1940), Шахабський кооперативний інститут в Ірані (1942), Кооперативний коледж Західної Нігерії (1943), Кооперативний інститут міста Сідней в Австралії (1945).

У економічно успішних країнах сьогодні створені цілі мережі кооперативних професійних навчальних закладів, мета яких — здійснення освітньої діяльності: Кооперативний коледж у Лафборо (Великобританія), міжнародні кооперативні курси при Віконсінському університеті у Медісоні (США), в університетах сера Джорджа Вільямса і Шербрука (Канада), у французькому Інституті кооперації у Парижі, у кооперативних навчальних та дослідницьких інститутах Варшави, Будапешта і Праги, у Шведському кооперативному центрі, при фондах Фрідріха Еберта, Конрада Аденауера, у Науковому кооперативному центрі Німеччини, аналогічних закладах Ізраїлю, Індії та Філіпін тощо [16]. Таким чином, вища кооперативна освіта – це, по суті, світова мережа, що є елементом мережі бізнесової. Вона має власну філософію, принципи, методи, що безпосередньо пов'язані із діяльністю кооперативних підприємств.

Сучасна світова мережа закладів кооперативної освіти зумовлює звернення до модерного розуміння словосполучення «кооперативна освіта» і «кооперативне навчання». Соціальний зміст кооперативної освіти як способу життя і підприємництва відображений у влучному вислові А. Тойнбі: «Початкове навчання забезпечує держава, релігійне виховання – церква, технічну і вищу освіту – підприємці, держава та університети, кооператори ставлять за завдання освіту громадян». Класичним трактування змісту

кооперативної освіти, що консолідується з принципами кооперації, визначеними Міжнародним кооперативним альянсом («International Co-operative Alliance», ICA), зокрема принципом п'ять. «Освіта, професійна підготовка та інформація»: «кооперативи забезпечують освіту і професійну підготовку своїх членів з тим, щоб вони могли ефективно сприяти розвитку кооперативів». Особливої уваги заслуговує модель кооперативного навчання як ефективна форма організації освітнього процесу, освітня програма, що успішно упроваджується Канадською Асоціацією Кооперативної освіти. Кооперативні програми – це спосіб навчання, при якому теоретична освіта в аудиторії комбінується з ефективною практикою на підприємстві. «Кооперативний студент, якого відправляють на практику, ставиться до неї більш, ніж серйозно. По-перше, це реальні гроші, які він заробляє своєю працею. По-друге – це безцінний досвід, який складається із вирішення конкретних виробничих завдань. Адже досвід – це те, чого не можна навчити, його можна тільки напрацювати. Кооперативний студент починає формувати мережу професійних знайомств. Його досвід відобразиться у резюме і списку рекомендацій, які він сміливо зможе представити майбутньому роботодавцю. І дуже часто буває так, що практиканта, який зарекомендував себе з позитивного боку, працевлаштовують» [24].

Стандарти кооперативної програми навчання полягають у тому, що:

- студент повинен брати участь у процесі, а не просто бути спостерігачем;
- студент повинен одержувати матеріальну винагороду за свою роботу;
- прогрес студента повинен відбуватися під наглядом Асоціації;
- тривалість практики повинна складати принаймні 1/3 від тривалості навчання.

Ефективність кооперативних освітніх програм є настільки високою, що майже кожен провідний коледж і університет пропонує сьогодні програми кооперативної освіти. Сигналом до інтенсивної інтеграції кооперативних освітніх структур у світовий науковий та бізнес-простір є також відкриття в

червні 2014 року за рішенням комісії ООН з питань освіти науки і культури кафедри ЮНЕСКО «Освіта для стійкого розвитку кооперативів» при Білгородському університеті кооперації, економіки і права [10; 11].

Не менш значимим для освітньої практики є вивчення методологічного феномену «кооперативного навчання», представленого у спільній праці американських дослідників Д. Джонсона, Р. Джонсона, К. Сміта «Кооперативна освіта повертається у коледж». Автори стверджують, що міф про індивідуальну геніальність і особисті досягнення занадто глибоко вкоренився в американській культурі. На противагу автори представляють результати дослідження, що проводились у США упродовж 35 років і дозволило виявити п'ять основних закономірностей кооперативної роботи як базової аудиторної методики навчання.

1. Позитивна залежність. Успіх кожного студента залежить від сумлінності інших студентів. Студенти навчаються взаємній відповідальності і роботі в команді. Кожен учасник несе відповідальність за результат групової діяльності.

2. Безпосередня підтримка. Студенти підтримують один одного у процесі обміну думками, джерелами та матеріалами, під час оцінювання сегменту роботи, виконаної заради спільного результату. Вони взаємно пояснюють новий матеріал і допомагають усувати прогалини в знаннях.

3. Відповідальність. Кожен студент бере участь в роботі групи і здійснює власний внесок у вирішення спільної проблеми.

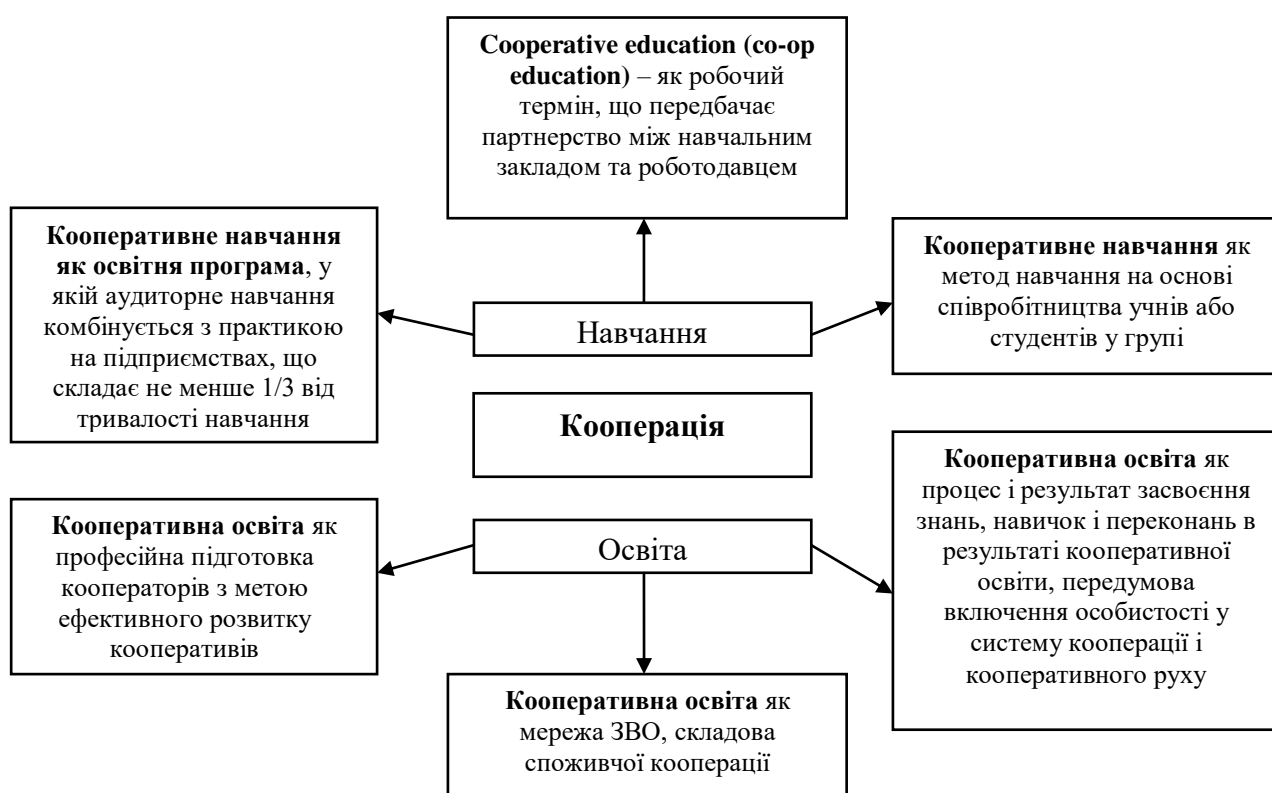
4. Соціальна компетентність. Студенти навчаються взаємній довірі і повазі шляхом аргументованого представлення власних позицій, узгодження протиріч і розв'язання конфліктів.

5. Власна оцінка. Студенти вчаться оцінювати власний внесок в успіх групової роботи, аналізувати використані методи роботи і причини невдач [6].

Теоретичні викладки доповнюються переконливими цифрами: «У період з 1924 до 1997 рік у США здійснено 168 досліджень, спрямованих на

порівняння впливу кооперативного, конкурентного та індивідуального навчання на досягнення осіб у віці від 18 років. Результати демонструють, що кооперативне навчання сприяє індивідуальним досягненням краще, ніж конкурентні (величина ефекту дорівнює 0,49) або індивідуалістичні підходи (величина ефекту дорівнює 0,53). Це означає, що студенти коледжу, досягнення яких оцінювалися б на рівні 50 відсотків у конкурентній роботі, отримують 69 відсотків при кооперативному навчанні; студенти, які б оцінювались на рівні 53 відсотків, отримують 70 відсотків при кооперативному навчанні» [6]. Своє дослідження автори завершують класичним і загальновідомим прикладом про Мікеланджело та розпис склепіння Сікстинської капели. Насправді, геніальному художнику допомагали 13 осіб. В. Уоллас, біограф Мікеланджело, зауважує, що видатний художник був керівником добре організованої спілки підприємців. Таким чином, не пошук «талановитого одинака Мікеланджело» у студентському середовищі, а могутнє поєднання індивідуальних та колективних зусиль, продемонстроване кооперативною командою Мікеланджело, може бути використане у будь-якій студентській аудиторії.

Основні течії розуміння вченими понять «кооперативна освіта», «кооперативне навчання» схематично відображені на рис. 1.

Рис. 1 Концептуальний підхід до дефініцій «кооперативна освіта», «кооперативне навчання»

Розуміння принципів кооперативної освіти з позицій сьогодення вимагає звернення до найвиразніших змістових ліній вищої кооперативної освіти у сучасній Україні. Тривалий процес розвитку системи вищої освіти дозволяє виділити кілька історичних типів її парадигм: академічну, культурно-ціннісну, технократичну, професійну, гуманістичну. Специфіка вищої кооперативної освіти полягає в поєднанні у своїй сутності *професійної парадигми*, коли наука виконує функцію виробничої сили, що розвиває техніку і виробництво, а вишівська підготовка є відповіддю на соціальне замовлення держави і суспільства та *гуманістичної парадигми*. Головною цінністю гуманістичної парадигми є те, що в умовах ЗВО усі студенти повинні отримати універсальну освіту і обрати сферу професійної діяльності не лише за ознакою соціальної значущості, але й за покликанням, що забезпечує самореалізацію особистості.

Увага до переосмислення місії вищої школи та змісту вищої освіти посилюється футурологічними прогнозами. Так, французькі футурологи у загальних рисах визначили три етапи нового, XXI століття – до 2020 року – занепад старого суспільства, 2020-2060 – епоха освіти, 2060-2100 – суспільство звільнення і свободи [12, 48; 13]. Але якою має бути ця освіта?

Сьогодні ми особливо гостро усвідомлюємо кризу класичної системи вищої освіти, яка безпосередньо дотична і до кооперативної освіти. В основі кризи – ряд *суперечностей* (за результатами контент-аналізу десятків статей та дописів на форумах роботодавців та пошукачів роботи):

№ 1. поряд зі значною кількістю випускників з бакалаврським і магістерським ступенем роботодавці зауважують на недостатності «фахівців,

готових виконувати складні професійні функції та завдання, із широким світоглядом, професійним мисленням і творчим потенціалом, здатних до безперервного навчання і продукування нових знань, з навичками злагодженої та конструктивної колективної роботи у нових умовах або непередбачуваних ситуаціях, оперативного розв'язання можливих проблем» (за даними офіційного сайту об'єднання організацій роботодавців України).

№ 2. Суперечність між бажанням роботодавця отримати «готового» кваліфікованого працівника та небажанням роботодавця іти на витрати часу і ресурсів (рецензування навчальних програм і програм практики, якісна практика (відповідно до критеріїв і вимог), навчання на виробництві, стажування), щоб сформувати кадровий резерв «зі студентської лави».

№ 3. Між декларуванням необхідності підготовки компетентного фахівця та недостатністю уваги до нової парадигми підготовки компетентного викладача-практика.

Щодо викладачів вищої школи. Згідно нових вимог до отримання вченого звання доцента, претенденти мають виконати наступні умови:

— знання англійської мови, підтверджене сертифікатом (не нижче рівня B2);

— публікації у виданнях, що індексуються в провідних міжнародних наукометричних базах Web of Science або Scopus;

— міжнародний досвід (стажування в країні, що входить в Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) або Європейський Союз, але Міносвіти має намір розширити цю вимогу і додати як варіант участь у міжнародних дослідницьких проектах;

— участь у роботі не менше однієї наукової конференції (конгресу, симпозіуму, семінару), проведеної в країні, що входить до ОЕСР або Європейського Союзу. Це – вітчизняні вимоги. Звернемось також до параметрів ефективності викладача, окреслених вимогами світового рейтингу «The QS World University Rankings»:

- репутація в академічному середовищі (40 %),

- цитованість наукових публікацій представників університету (20 %),
- співвідношення кількості викладачів і студентів (20 %),
- ставлення роботодавців до випускників (10 %),
- відносна чисельність іноземних викладачів і студентів (по 5 %).

Зважаючи на те, що сучасний ВНЗ – це осередок науки, особливих претензій вимоги рейтингу не викликають. Але якщо підручникова наука давно і безнадійно відстала від виробничих, торговельних, сервісних інновацій, виникає запитання: а де ж вимоги до усезагального стажування викладачів на прогресивних підприємствах-лідерах галузей? І чи не замалу питому вагу (лише 10 %) у авторитетному рейтингу має думка роботодавця – головного суб'єкта ринкового середовища? Часто звучить твердження: вища школа має продукувати і продавати наукові ідеї для бізнесу. Без сумнівів. Але спочатку слід досконало знати це бізнесове середовище зсередини. А вже потім – іти до студентів в аудиторію. І зі студентами, компетентно – у сферу реального виробництва товарів або послуг.

Викладені аргументи спрямовують нас до окреслення засад діяльності ЗВО підприємницького типу, що в ідеальному вигляді функціонує як повноцінний суб'єкт ринкового середовища. Концепція підприємницького університету консолідується з тезою, викладеною у Законі України «Про вищу освіту» щодо створення умов для посилення співпраці, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

На наше переконання, перетворенню ЗВО у підприємницьку структуру, сприятиме реалізація таких заходів:

- 1) розвиток інфраструктури (центри підприємництва (бізнес-лабораторії і бізнес-інкубатори), реальні підприємства, віртуальні навчальні підприємства (у ХКТЕІ – ПАТ «Шанс»);
- 2) бізнес-дослідження як пріоритет наукової діяльності;
- 3) формування підприємницького способу мислення і поведінки студентів шляхом побудови навчального процесу на основі роботи у

наскрізних ситуаціях професійної діяльності (у ХКТЕІ – технологія продуктивного навчання);

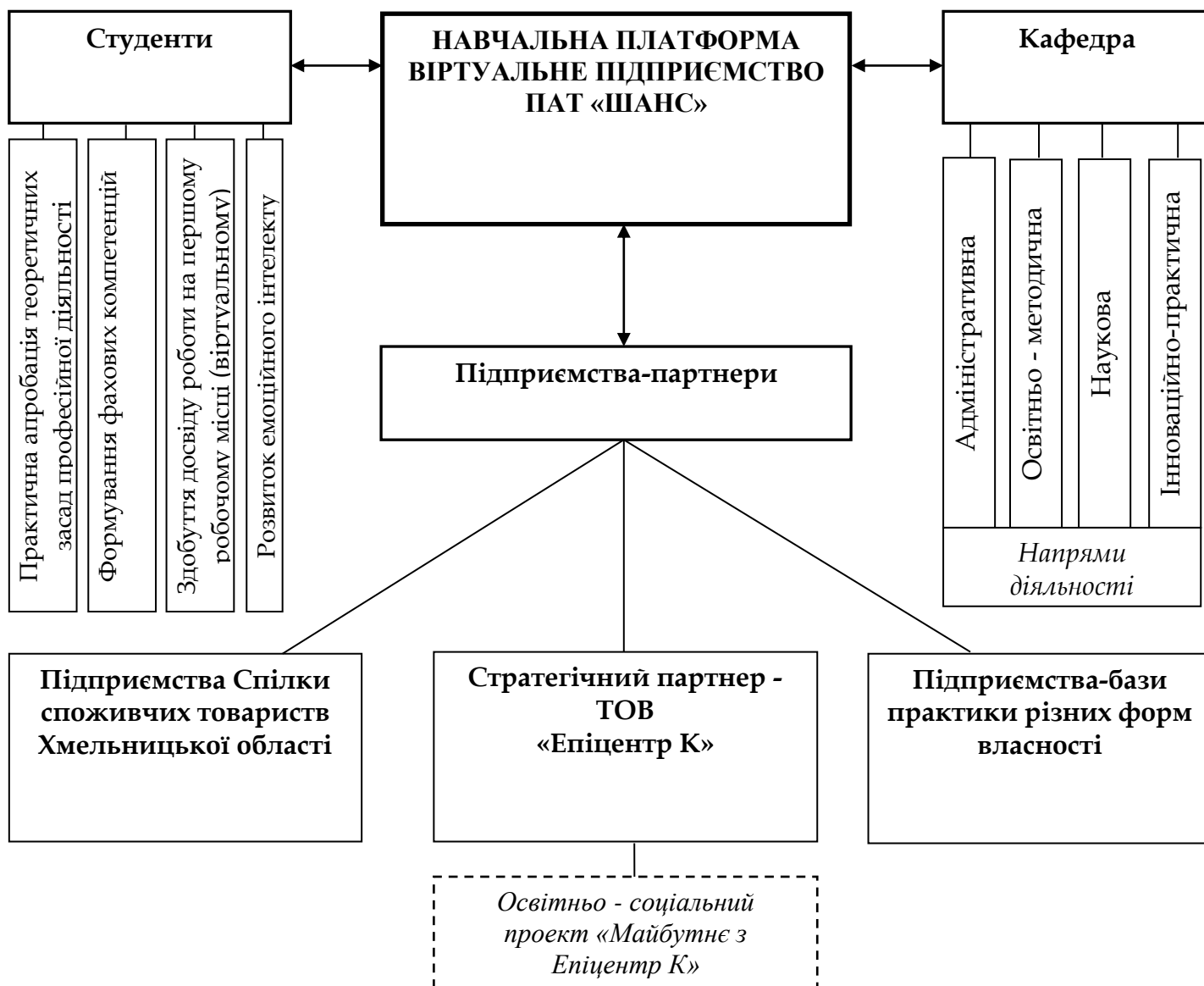
4) виховання підприємницької культури та культивування духу підприємництва.

Виходячи з цього, у структурі ЗВО підприємницького типу повинні перебувати такі об'єднання:

«ЗВО – науково-дослідницький інститут (відділ) – підприємство»;

«кафедра – базове підприємство».

Механізм інтеграції ланок «наука – освіта – виробництво» у освітній діяльності ХКТЕІ базується на упровадженні інноваційного освітнього інструмента – віртуального підприємства ПАТ «Шанс», яке виступає центральним елементом навчальної платформи інституту. Таким чином, структура «кафедра – базове підприємство» у ХКТЕІ доповнена і має вигляд: «кафедра – навчальна платформа (віртуальне навчальне підприємство ПАТ «Шанс») – базове підприємство». Системну взаємодію усіх елементів цієї складної системи (кафедра, студенти, віртуальне підприємство ПАТ «Шанс», підприємства – соціальні партнери: підприємства споживчої кооперації, підприємства інших форм власності, стратегічний партнер – всеукраїнська мережа гіпермаркетів будівельних матеріалів «Епікентр К») відображено на рис.2.

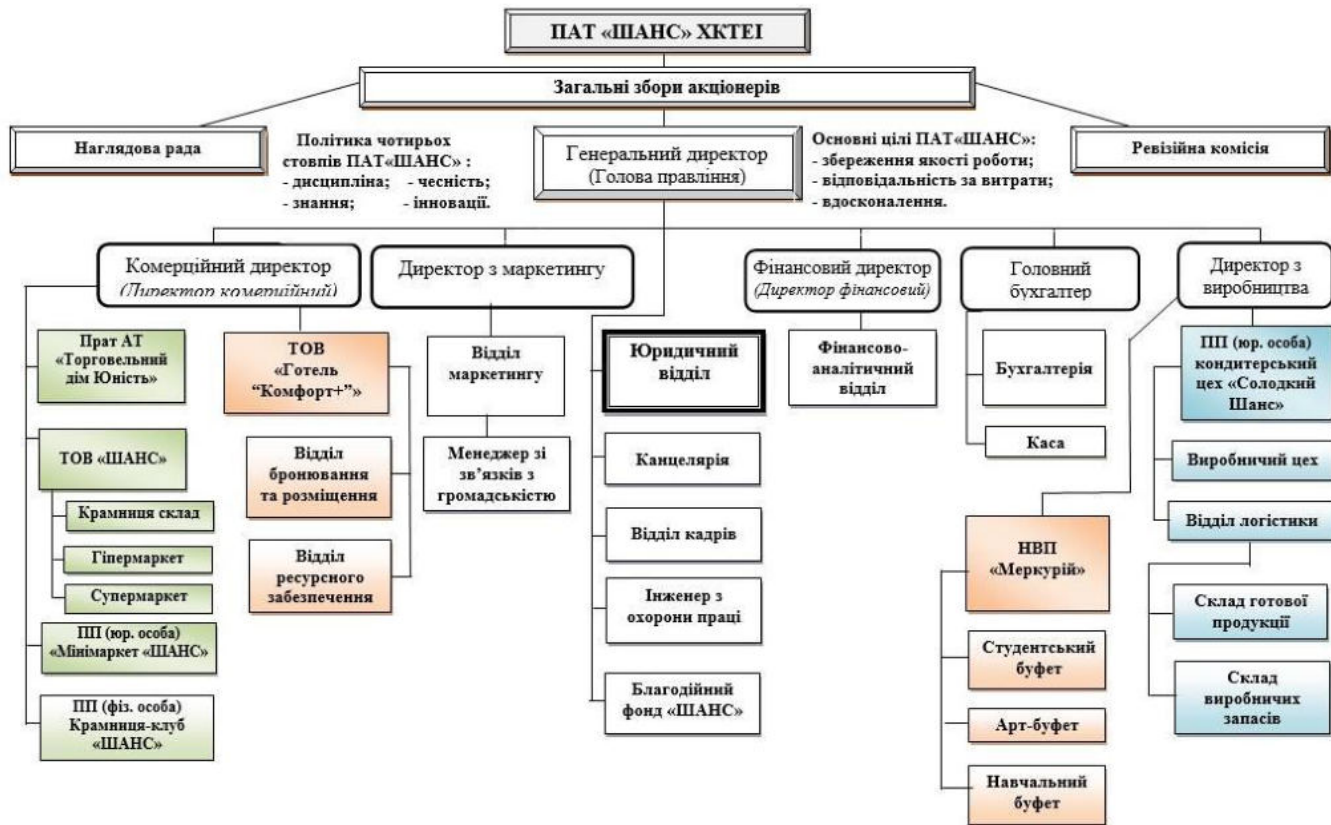
Рис. 2. Схема інтеграції ланок «наука-освіта-виробництво» на основі навчальної платформи

Поява концепції віртуального підприємства пов'язана з публікацією монографії В. Давидова «Віртуальна корпорація». Згідно засад цього дослідження, віртуальне підприємство створюється шляхом відбору потрібних організаційно-технологічних, фінансових, матеріальних та інших ресурсів з різних підприємств. Це призводить до формування гнучкої і динамічної організаційної системи, найбільш адаптованої для швидкого випуску нової продукції та її оперативного постачання на ринок.

Віртуальне навчальне підприємство як інноваційний освітній інструмент ХКТЕІ – це навчальна платформа, діяльність якої побудована на

змодельованих наскрізних ситуаціях, які виникають у фаховій діяльності і реалізуються у формі навчально-дидактичної гри. У Хмельницькому кооперативному торговельно-економічному інституті охарактеризована навчальна платформа діє з 2005 року.

Організаційна структура віртуального підприємства ПАТ «Шанс» ХКТЕІ відображена на рис. 3.

Рис. 3. Організаційна структура віртуального навчального підприємства ПАТ «Шанс»

Для реального змістового наповнення підрозділів віртуального підприємства ПАТ «Шанс» використовуються результати роботи реальних підприємств – соціальних партнерів, а також діючих підприємств – структурних підрозділів інституту (НБК ХКТЕІ кафе «Меркурій» з мережею буфетів, навчальний готель). Завдяки системній співпраці вдалося сформувати бази даних наскрізних ситуацій фахової діяльності, масиви первинних документів, що у сукупності з сучасними програмними

продуктами формують могутнє, практико- та компетентісноорієнтоване освітнє середовище ХКТЕІ.

Застосування практики навчальних платформ (реальних і навчальних) у ЗВО створює вигоди для усіх суб'єктів ринку:

- студент здобуває практичні навички в процесі навчання (шляхом роботи у наскрізних ситуаціях професійної діяльності на конкретних посадах у підприємствах-навчальних платформах), відбувається синхронне з навчанням стажування на виробництві або у сфері послуг; здійснюються прикладні професійні наукові дослідження, у результаті чого формуються реальні професійні компетенції;

- викладач будує освітній маршрут за траєкторією «академічний базис – бізнесове середовище – ринкові технології», професійно трансформуючись з талановитого теоретика у фахівця-тренера;

- ЗВО, будуючи освітню діяльність на основі віртуального навчального підприємства, яке виступає ефективним «містком» у співпраці з підприємствами-партнерами, здійснює перехід від академічної до академічно-підприємницької структури, де реалізуються кооперативні стартапи, проводяться тренінги та ефективні курси з підвищення кваліфікації як викладачів, так і працівників реального сектору економіки. Таким чином, виконуються головні завдання якісної підготовки фахівців у ЗВО: формування фахових компетенцій; розробка та впровадження сучасних форм, методів та технологій навчання; створення організаційних основ підготовки студентів до проведення самостійної науково-дослідницької роботи у сфері професійної діяльності; адресна підготовка спеціалістів для підприємств різних галузей.

- Роботодавці з «надавачів баз практики» перетворюються на центри «допідготовки фахівця» під специфіку конкретного підприємства з можливістю працевлаштувати найкращих, повноцінно реалізуючи принцип соціального партнерства.

- Регіон і об'єднані територіальні громади отримують ефективну зайнятість серед випускників шляхом узгодження попиту та пропозицій в системі «ринок праці – ринок освітніх послуг».

Висновки. Історія споживчої кооперації та становлення вищої кооперативної освіти України тісно переплетені, оскільки є складовими одного інституційного утворення. Історія вищих кооперативних навчальних закладів дозволяє як через призму осягнути економічну історію епох, регіонів та держави, а виклики новітньої доби та здатність відповідати на них – це найсправедливіший індикатор визначеної місії кооперативної освіти у інституційному розвитку українського суспільства.

Зміна класичної парадигми споживчої кооперації зумовлює необхідність оновлення змістового наповнення кооперативної освіти у напрямках:

1) побудова нової концепції співпраці з бізнес-структурами – співавторами відповідних часові освітніх програм шляхом за програмою кооперативної освіти CO-OP EDU (досвід канадського університету Манітоби, німецького Байройтського університету); співпраця із міжнародними організаціями, зокрема – ЮНЕСКО, які саме кооперативні ЗВО вважають майданчиками для інноваційного оновлення, розвитку кооперативів та, одночасно, – удосконалення кооперативної освіти (досвід Белгородського університету кооперації);

2) упровадження механізму ефективної інтеграції ланок «наука – освіта – виробництво» за посередництва інноваційного освітнього інструменту – віртуального навчального підприємства, інноваційних освітніх технологій – продуктивного навчання, кооперативного навчання; перетворення кооперативних ЗВО зі структур академічних у структури академічно-підприємницькі.

Перспективи подальших досліджень з проблеми. Технології продуктивного навчання, кооперативного навчання, поряд з віртуальним навчальним підприємством-навчальною платформою як інноваційним

освітнім інструментом, наразі не стали предметом широкої апробації в освітній практиці підготовки фахівців у вітчизняних ЗВО, що залишає простір для подальших досліджень означеної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман. – М.: Логос, 2005. - 390 с.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования : пер. с англ. / Д. Белл. – М.: Академия, 1999. – 956 с.
3. Витохина О. А. Сравнительно-педагогический анализ профессионального кооперативного образования в России и Великобритании / О. А. Витохина. – Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности : «Теория и методика педагогического образования». – Белгород, 2004. // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/sravnitelno-pedagogicheskii-analiz-professionalnogo-kooperativnogo-obrazovaniya-v-rossii-i-v>
4. Гагиева А. К. Исторический опыт и проблемы образовательной деятельности потребительской кооперации России в 20-90-е годы XX века : автореф. ... д-ра ист. наук. / А. К. Гагиева– Саратов, 2006. – 46 с.
5. Гаджиев К. С. Мировой экономический кризис: политико-культурное измерение / К. С. Гаджиев // Вопросы философии. – 2010. – № 6. – С. 3-19.
6. Девід В. Джонсон, Роджер Т. Джонсон, Карл А. Сміт Кооперативное обучения возвращается в колледж // Электронный ресурс. – Режим доступа: http://charko.narod.ru/tekst/sb_ref_2001/05_cooperl2.pdf
7. Друкер П. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / П. Друкер – М.: Вильямс, 2007. — 336 с.
8. Иващенко А. Н. О развитии кооперативного движения на Подоллии. / А. Н. Иващенко. - Хмельницький: Типографія изд-ва «Подилля», 1989. – 30 с.
9. Кравченко О. С. Динамика социологического воображения : всемирная культура инновационного мышления : монографія. / О. С. Кравченко. - М. : «Анкіл», 2010. – 392 с.
10. Образование в информационном обществе. Издание ЮНЕСКО для Всемирного Саммита по информационному обществу. — СПб, 2004. — 120 с.
11. Кафедра ЮНЕСКО – очередная ступень развития кооперативного образования // Белгородская правда / Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://belpravda.ru/news/03.7.14-3338.html>
12. Корсак К. Погляд ноофутурології на науки і вищу освіту XXI століття / Костянтин Корсак // Вища школа. – 2014. – № 7. – С.47-57.
13. Корсак К. Про перспективи відвернення цивілізаційних колапсів / Костянтин Корсак // Вища школа. – 2015. – № 7-8. – 86-94.
14. Кузіна Б. С. Історія споживчої кооперації Поділля. 1861-1914 рр. / Борис Кузіна. – Хмельницький: Видавець ПП Цюпак, 2010. – 192 с.
15. Нанівська Є. В. Інтеграція інноваційного механізму в розвиток системи вищої освіти АР Крим / Є. В. Нанівська, О. А. Подсолонко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Экономика и управление». — Том 22 (61). – 2009. — № 2. — С. 235-248.
16. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. — М.: Начала. — 1997. – 242 с.

17. Процес получения образования кооператоров. Образование-кооператоров в кооперативном понимании. // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://levitan.jimdo.com/кооперация/>
18. Похресник А. Науки і вища освіта учора, сьогодні і завтра / Анатолій Похресник // Вища освіта України. – 2016. – № 2. – С.31-36.
19. Споживча кооперація України. Від зародження до сьогодні: монографія / За заг. Ред. С. Гелея. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2013. – 976 с.
20. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / авт. кол. : А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. ; Нац. ін-т стратег. дослідж. ; Ін-т екон. прогнозування НАН України ; М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
21. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011-2020 рр. Затверджено рішенням хмельницької обласної ради від 24 травня 2011 р. № 24-4 / 2011 // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.adm.km.ua/doc/doc37_RD_Strategy.pdf
22. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. / М. И. Туган-Барановский – М.: Экономика, 1989. – 495 с.
23. Офіційний сайт Байройтського університету // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.uni-bayreuth.de/de/index.html>
24. Кооперативные образовательные программы в Канаде// Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.cafce.ca/about-us.html>
25. Соціалістичній кооперації більшовицькі кадри / Постанови та матеріали Всеукраїнських нарад у справі готування кадрів споживчої кооперації України (жовтень 1932 р.) / відпов. ред. Петрова, Макаренко, Мондрус і Гафанович. – Х. : Вид-во Наркомпостачання УСРР, 1933.
26. Рекрут В. П. Особливості організації кооперативної освіти споживчої кооперації України у 30-х рр. ХХ ст. / В. П. Рекрут // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – № 3 (42). – 2010. – С. 121-131.